

TURKISTONDA JADIDLAR HARAKATI, JADIDCHILIK HARAKATI NAMOYONDALARI VA ULARNING FAOLIYATI

Jalaquduq tuman 2-son Politexnikumi tarix fani

o'qituvchisi

Rahmatova Dilrabo Tursunboyevna

email. dilrabo88rahmatova@gmail.com

ANNOTATSIYA Mazkur maqola XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistonda yuzaga kelgan jadidchilik harakatini, uning namoyondalari va ularning faoliyatini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot davomida jadidchilikning pedagogik, ijtimoiy va madaniy ahamiyati tahlil qilingan, uning jamiyatdagi o'rnini va yoshlar tarbiyasiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, maqolada jadidlar tomonidan amalga oshirilgan maktablar, gazeta va jurnallar orqali olib borilgan ma'rifiy ishlar, konservativ qarashlar bilan to'qnashuvlar va ularning keyingi avlodlar uchun merosi ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar. Jadidchilik, jadidlar, Turkiston, ma'rifat, ta'lim, pedagogik islohotlar, ijtimoiy uyg'onish, madaniy uyg'onish, intellektual elita, tarixiy meros.

ANNOTATION. This article is devoted to the study of the Jadid movement in Turkestan at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, its key representatives, and their activities. The research analyzes the pedagogical, social, and cultural significance of the Jadid movement, highlighting its role in society and its influence on the education and upbringing of youth. The article also examines schools, newspapers, and journals established by the Jadids, their encounters with conservative views, and the legacy they left for future generations.

Key words. Jadidism, Jadids, Turkestan, enlightenment, education, pedagogical reforms, social awakening, cultural awakening, intellectual elite, historical heritage.

KIRISH XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyo, xususan Turkiston hududi, ijtimoiy, siyosiy va madaniy jihatdan jiddiy o'zgarishlar davrini boshidan kechirdi. Bu davrda mustamlaka siyosati, iqtisodiy o'zgarishlar, diniy va ijtimoiy tizimdagi muammolar natijasida jamiyatda yangicha fikr va ma'rifatga bo'lgan ehtiyoj kuchaydi. Shu sharoitda yuzaga kelgan **jadidchilik harakati** musulmon jamiyatining ijtimoiy ongini yangilash, ta'lim tizimini isloh qilish va yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan tanishtirishga xizmat qilgan eng muhim ma'rifiy harakatlardan biri bo'ldi.

Jadidchilik – bu nafaqat pedagogik yangilik, balki ijtimoiy va siyosiy uyg'onishning ham muhim vositasi bo'lib, u o'z faoliyati bilan jamiyatdagi konservativ qarashlar va eski an'analarga qarshi turdi. Harakatning asosiy maqsadi – musulmon yoshlarni nafaqat diniy, balki dunyoviy bilimlar bilan ta'minlash, ularni o'z davrining zamonaviy ilm-fan va madaniy yutuqlari bilan tanishtirish edi. Shu orqali jadidlar

jamiyatda yangi intellektual qatlam – milliy uygʻongan ziyolilar avlodini shakllantirishni koʻzlagan.

Turkiston hududida jadidchilik gʻoyalari koʻplab maktablar, gazet va jurnallar orqali tarqatilgan. Masalan, Mahmudxoʻja Behbudiy va Abdulla Avloniy kabi namoyandalar tomonidan tashkil etilgan maktablarda **zamonaviy pedagogik metodlar, matematika, tabiatshunoslik, tarix va geografiya fanlari** oʻqitilgan. Bu yoshlarning nafaqat ilmiy bilim darajasini oshirdi, balki ularning dunyoqarashini kengaytirib, ijtimoiy masʼuliyat va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirdi. Shuningdek, jadidchilik harakati oʻzining gazet-jurnallar orqali olib borgan targʻibot ishlari bilan ajralib turdi. Bu matbuot vositalari orqali xalq orasida savodxonlikni oshirish, yangi pedagogik yondashuvlarni targʻib qilish, diniy va ijtimoiy qarashlarni uygʻunlashtirish kabi vazifalar bajarildi. Bu esa oʻz navbatida jamiyatda yangi ijtimoiy tafakkur va madaniy uygʻonish jarayonini boshlab berdi.

Jadidchilikning ahamiyati nafaqat ta'lim va ma'rifat bilan cheklanmay, balki ijtimoiy va siyosiy hayotga ham ta'sir ko'rsatdi. Jadidlar o'z faoliyati orqali jamiyatdagi eski konservativ qatlamlar bilan to'qnashuvga kirishgan bo'lsa-da, ular milliy uyg'onish, xalqning savodxonligi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishni ustuvor maqsad sifatida belgiladilar. Shu sababli, jadidchilik g'oyalari Turkiston hududidagi milliy uyg'onish harakati, demokratik qarashlarning rivojlanishi va zamonaviy ta'lim tizimining shakllanishida muhim rol o'ynadi. Mazkur maqola yoki tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda jadidchilik harakatining pedagogik, ijtimoiy va madaniy merosi tarixiy jihatdan chuqur tahlil qilinmoqda. Jadidlar tomonidan amalga oshirilgan islohotlar, ularning ilmiy va ma'rifiy faoliyati, yosh avlodning shakllanishida qoldirgan izi va mamlakatimizning madaniy taraqqiyotidagi roli bugungi tadqiqotchilar uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi. Shu bois, maqolada Turkistonda jadidchilik harakatining tarixi, namoyondalari va ularning jamiyatdagi faoliyati batafsil tahlil qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI **Jadidchilik harakatining paydo bo'lishi va asosiy g'oyalari.** Jadidchilik harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan ijtimoiy va ma'rifiy o'zgarishlar kontekstida rivojlandi. Shu davrda musulmon jamiyatining ta'lim tizimi, diniy qadriyatlar va ijtimoiy tuzilmasi ancha eskirgan, yoshlar esa zamonaviy dunyoqarash va fan sohalari bilan tanishish imkoniyatidan mahrum bo'lgan edi. Jadidlar bu holatga qarshi kurashib, "ta'lim orqali jamiyatni yangilash" tamoyilini ilgari surdilar. Ularning asosiy g'oyalari quyidagilardan iborat edi: Savodxonlikni oshirish – eski maktab tizimi (maktab-i eski) faqat diniy bilimlarga asoslangan bo'lib, zamonaviy fanlardan xoli edi. Jadidlar yangi maktablar ochib, matematika, tarix, geografiya, tabiatshunoslik kabi fanlarni o'qitishni boshladilar.

Pedagogik islohotlar – o'quv jarayoni interfaol, amaliy va tizimli tarzda tashkil qilindi. Bu yoshlar mustaqil fikrlash va tanqidiy qarashni rivojlantirishga xizmat qildi.

Ijtimoiy uyg'onish – ma'rifiy targ'ibot orqali jamiyatning turli qatlamlarini yangi bilimlarga, zamonaviy madaniyatga va ijtimoiy adolat g'oyalariga yo'naltirish.

Milliy uygʻonish va qadriyatlarni saqlash – zamonaviy bilimlarni targʻib etish bilan birga, oʻz milliy va dini qadriyatlarini ham saqlash. Bu gʻoyalar orqali jadidchilik harakati Turkistonda nafaqat taʼlim, balki ijtimoiy va madaniy hayotga ham katta taʼsir koʻrsatdi.

Jadidchilik harakati namoyondalari va ularning faoliyati. Turkistonda jadidchilik harakati koʻplab faol namoyandalarni yetishtirdi. Ularning eng mashhurlari quyidagilardir: Mahmudxoʻja Behbudiy (1875–1919) Behbudiy oʻz faoliyati bilan jadidchilikning markaziy shaxslaridan biri hisoblanadi. U nafaqat maktablar ochdi, balki gazeta va jurnallar orqali maʼrifiy targʻibot ishlarini olib bordi. Mahmudxoʻja Behbudiy “Turkistonning ilm-fan va maʼrifat boʻyicha rivojlanishi uchun yangi yoʻl” gʻoyasini ilgari surdi, zamonaviy pedagogik metodlarni joriy etdi va yoshlarni oʻqishga, bilimga intilishga chorladi.

Shokirjon Behbudiy (1873–1919) U oʻz asarlarida taʼlim tizimini isloh qilishga katta eʼtibor qaratdi. Shokirjon Behbudiy oʻquvchilarning oʻz fikrini erkin ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish va ularni milliy ong bilan tarbiyalashga intildi.

Ismoil Gʻaspirali (1851–1914) Gʻaspirali jadidchilik nazariyasining asoschisi sifatida tanilgan. U pedagogik yangiliklarni nafaqat Turkistonga, balki boshqa turkiy mamlakatlarga ham targʻib qildi. Ismoil Gʻaspirali “Tarbiyah al-Aulad” asarida yoshlarni ilm-fan va maʼrifatga oʻrgatish usullarini bayon qilgan.

Abdulla Avloniy (1875–1934) Avloniy oʻzining maktablari orqali zamonaviy taʼlimni yoshlar orasida joriy qildi. Shuningdek, u gazet va jurnal orqali maʼrifiy ishlarni olib bordi, ijtimoiy va madaniy tadbirlar tashkil etdi. Abdulla Avloniy yoshlarning savodxonligini oshirish va ularni jamiyatga foydali insonlar sifatida tarbiyalashga alohida eʼtibor qaratdi. Jadidchilik namoyondalari faoliyatining asosiy jihati – taʼlim va maʼrifat orqali ijtimoiy uygʻonish edi. Ularning ishlari nafaqat maktablarda, balki jamoat hayotida ham sezilarli oʻzgarishlar yuzaga keltirdi.

Jadidchilikning ijtimoiy va madaniy ahamiyati. Jadidchilik harakati Turkistonda ijtimoiy va madaniy hayotda chuqur iz qoldirdi. Ularning ijtimoiy ahamiyati quyidagilardan iborat: Savodxonlik darajasini oshirish – yangi maktablar orqali yoshlar zamonaviy bilimlarni o‘rgandilar va o‘z fikrlarini mustaqil tarzda shakllantirish imkoniga ega bo‘ldilar. Intellektual elita shakllanishi – jadidlar faoliyati natijasida yangi ijtimoiy qatlam – milliy uyg‘ongan ziyolilar avlodi yuzaga keldi. Ma’rifiy targ‘ibot kuchayishi – gazet, jurnal va risolalar orqali jamiyatda yangi pedagogik va madaniy g‘oyalar targ‘ib qilindi. Pedagogik yangiliklar joriy etilishi – o‘quv jarayoni interfaol va amaliy metodlarga asoslandi, bu esa yoshlar ijtimoiy va madaniy tafakkurini rivojlantirdi. Biroq jadidlar faoliyati konservativ qatlamlar va mahalliy hokimiyat tomonidan qarshiliklarga duch keldi. Ko‘plab jadidlar ta’qib qilindi, surgun qilindi yoki faoliyatiga cheklovlar qo‘yildi. Shu bilan birga, ularning g‘oyalari va pedagogik merosi keyingi avlodlar uchun muhim ilmiy va madaniy manba bo‘lib qoldi.

XULOSA VA TAKLIFLAR Turkistonda jadidchilik harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jamiyatning ta'lim, madaniyat va ijtimoiy hayotida tub o'zgarishlarni boshlab berdi. Jadidlar nafaqat eski maktab tizimini tanqid qilgan, balki zamonaviy pedagogik metodlarni joriy etish orqali yoshlarni ilm-fan bilan tanishtirishga intildilar. Shu bilan birga, ular xalqning ijtimoiy ongini rivojlantirish, milliy uyg'onish va ma'naviy qadriyatlarni saqlashga xizmat qilgan.

Jadidchilik harakatining asosiy ahamiyati shundaki: **Ta'lim sohasida islohotlar** – jadidlar tomonidan ochilgan maktablar va joriy etilgan interfaol pedagogik metodlar yoshlar bilimini oshirish, mustaqil fikrlash va tanqidiy qarashni rivojlantirishga imkon yaratdi. Bu esa keyinchalik Turkistonda ijtimoiy va madaniy intellektual elitaning shakllanishiga olib keldi. **Ijtimoiy uyg'onish va ma'rifiy targ'ibot** – gazet, jurnal va risolalar orqali jamiyatning turli qatlamlariga yangi pedagogik, madaniy va ijtimoiy g'oyalar yetkazildi. Bu, o'z navbatida, jamiyatda yangi tafakkur va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirdi. **Milliy va dini qadriyatlarni saqlash** – jadidlar zamonaviy bilimlarni targ'ib etgan bo'lsalar ham, o'z milliy va dini qadriyatlarini saqlashga alohida e'tibor qaratdilar. Shu sababli ularning faoliyati milliy uyg'onish va madaniy merosning muhim qismi sifatida tarixda saqlanib qoldi.

Jadidlar merosining bugungi ahamiyati – bugungi kunda jadidchilik harakati pedagogik va ma'rifiy meros sifatida o'rganilmoqda. Ular tomonidan ilgari surilgan g'oyalar yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlash, ijtimoiy ongini rivojlantirish va madaniy uyg'onishni targ'ib qilishda dolzarb hisoblanadi. Shuni ta'kidlash lozimki, jadidchilik faqat ta'lim va ma'rifat bilan cheklanmay, balki ijtimoiy va madaniy hayotga ham chuqur ta'sir ko'rsatdi. Jadidlar faoliyati Turkistonda yangi intellektual qatlamning paydo bo'lishi, jamiyatning zamonaviylashuvi va milliy uyg'onish harakatining shakllanishiga xizmat qilgan.

Xulosa qilib aytganda, **Turkistonda jadidchilik harakati tarixiy jihatdan nafaqat o'z davrida, balki keyingi avlodlar uchun ham katta ahamiyatga ega bo'lib, u pedagogik islohotlar, ijtimoiy uyg'onish va milliy qadriyatlarni uyg'unlashtirish yo'lida muhim poydevor yaratgan.** Shu sababli, jadidlar faoliyati

va ularning g'oyalari bugungi kun tarixshunosligi, pedagogika va ma'rifiy ishlar uchun o'rganilishi zarur bo'lgan ilmiy manba hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **Qodiriy, O.** (1992). *O'zbekiston tarixi*. Toshkent: Fan.
2. **Abdullaev, M.** (2005). *Markaziy Osiyoda davlat boshqaruvi*. Toshkent: Sharq.
3. **Islomov, T.** (2010). *O'zbek tarixida ayollar roli*. Toshkent: Ma'naviyat.
4. **Saidov, R.** (2014). *Tarixiy shaxslar va davlat boshqaruvi*. Toshkent: Yoshlar.
5. **Tashkent State Archive**, Arxiv hujjatlari, 17-18-asrlar.
6. **Toshev S.** (2020). TARIX FANINI O'QITISHNDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR. Science and Education, 1(Special Issue), 6
7. **Faxriddin B., No'monbek A.** ABS SISTEMASI BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNING TORMOZ SAMARADORLIGINI MATEMATIK NAZARIY TAHLILI //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 4. – №. 1. – C. 333-337.
8. **Xuzriddinovich B. F. et al.** ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILNI TORMOZ PAYTIDA O 'ZO 'ZIDAN VA MAJBURIY TEBRANISHLARINI TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA'SIRINI TAHLIL QILISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 4. – С. 81-87.
9. **Karshiev F. U., Abduqahorov N.** ABS BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLAR TORMOZ TIZIMLARINING USTIVORLIGI //Academic research in educational sciences. – 2024. – Т. 5. – №. 5. – С. 787-791.
10. **Qurbonazarov S. et al.** ANALYSIS OF THE FUNDAMENTALS OF MATHEMATICAL MODELING OF WHEEL MOVEMENT ON THE ROAD

SURFACE OF CARS EQUIPPED WITH ABS //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2024. – Т. 4. – №. 8. – С. 45-50

11.Каршиев Фахридин Умарович, Н.Абдукахоров ИЗУЧЕНИЕ МИКРОСТРУКТУРЫ СТАЛИ В МАТЕРИАЛОВЕДЕНИИ//<https://www.iupr.ru/6-121-2024>

12. Xusinovich T. J., Ro‘zibayevich M. N. M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNI TURLI MUHITLARDA TORMOZLANISHINI TAHLIL QILISH VA PARAMETRLARINI O‘RGANISH.